

Оригинални научни рад
УДК: 37.091.3::811.163.41
37.091.3::2
doi: 10.5937/zrffp52-38239

КОРЕЛАТИВНОСТ САДРЖАЈА НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ И ВЕРСКЕ НАСТАВЕ

Бошко Љ. МИЛОВАНОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Учитељски факултет, Призрен – Лепосавић

---

¹ bosko.milovanovic@pr.ac.rs

Рад примљен: 2. 6. 2022.
Рад прихваћен: 30. 6. 2022.

КОРЕЛАТИВНОСТ САДРЖАЈА НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ И ВЕРСКЕ НАСТАВЕ

Кључне речи:
настава српског
језика и
књижевности;
верска настава;
корелативност;
читанка за
млађе разреде;
дидактичко-
методичка
апаратура.

Сажетак. У овом раду представљена је корелација садржаја наставе српског језика и књижевности са садржајима верске наставе – православног катихизиса у млађим разредима основне школе. Полазећи од нужности да се школски образовно-васпитни систем заснива на развоју личности и остварењу њене целовитости, методом анализе и упоређивањем садржине програма наставе и учења наведена два предмета од првог до четвртог разреда основне школе утврдили смо заједничке циљеве и назначили елементе који отежавају и елементе који олакшавају њихову реализацију. Уочили смо да је неопходна јача веза између постављених циљева и очекиваних исхода како образовања и васпитања у целини тако и наведена два предмета, посебно у смислу остварења и неговања слободе, као и етичких вредности и врлина. Посебну пажњу посветили смо ауторској бајци *Себични цин* Оскара Вајлда, указујући на важност дидактичко-методичке апаратуре у наставној обради текста.

Увод

Закон о основама система образовања и васпитања (СГЛ1) основним одредбама, после општих принципа, у члану 8 наводи основне циљеве образовања и васпитања. Ти циљеви (укупно их има 18) садржани су и у програмима наставе и учења за први, други, трећи и четврти разред основне школе. Тако се међу циљевима основног образовања и васпитања у *Програму наставе и учења за први разред* (ПГЛ1) наводи и: обезбеђивање добробити и подршка целовитом развоју ученика (као први циљ по реду), пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима (осми циљ), развој свести о себи, развој стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад, способности самовредновања, самоиницијативе и изражавања свог мишљења (десети), развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима и неговање другарства и пријатељства (дванаести), развијање позитивних људских вредности (тринаести), развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине (шеснаести). Наведени циљеви, које смо издвојили полазећи, пре свега, од образовно-васпитног категоричког императива за развојем и целовитошћу личности, требало би да се реализују у остваривању како обавезних тако и изборних наставних предмета, а у истоветном садржају одређени су и у програмима наставе и учења за други (ПГЛ2), трећи (ПГЛ3) и четврти разред (ПГЛ4) основног образовања и васпитања.

У тим документима утврђени су и циљ наставе *Српској језика* (он је у истоветном, општем облику наведен за сва четири разреда, у смислу да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика ради правилног усменог и писаног изражавања, негујући свест о значају улоге језика у очувању националног идентитета, и да се оспособе

за тумачење одабраних књижевних и других уметничких дела из српске и светске баштине, ради неговања традиције и културе српског народа и развијања интеркултуралности), и исходи предмета Српски језик (у смислу очекиваних могућности ученика по завршетку разреда).

Између осталог, „свршени првак“ тада ће бити у стању да: а) уочи ликове и прави разлику између њихових позитивних и негативних особина (ученик који је завршио други разред биће у стању да уочи главне и споредне ликове и разликује њихове позитивне и негативне особине, баш као и ученик који је завршио трећи разред; да именује позитивне и негативне особине ликова моћи ће ученик који је завршио четврти разред); б) учтиво учествује у вођеном и слободном разговору; в) пажљиво и културно слуша саговорнике (свршени ученик другог разреда већ је унеколико „ослобођен“ одређених захтева; он само треба да учествује у разговору и пажљиво слуша саговорника, а учтивост и култура се више не помињу. Ученик који је завршио трећи разред треба да поседује способност да учествује у разговору поштујући „уобичајена правила комуникације“ и пажљиво слуша саговорника. Да ли то поштовање нечега, што је, у крајњој линији, неодређено значи напредак у односу на учтивост и културу, питање је које се неизбежно поставља. Вероватно сматрајући да једном постигнута способност, испреплетана са врлином, остаје трајно у непроменљивом садржајном супстрату, творитељи наставног програма не предвиђају адекватно учешће у разговору и слушање саговорника као одреднице у вези са постигнућем ученика који је завршио четврти разред). Од ученика који је завршио трећи разред очекује се и да: г) разуме идеје књижевног дела (свршени „четвртак“ треба да је способан да тумачи те идеје), као и пренесено значење пословице и басне и њихову поучност; д) представи главне особине јунака. По завршетку четвртог разреда ученик ће још бити у стању да ђ) усвоји позитивне људске вредности на основу прочитаних књижевних дела²; е) препозна ситуације у којима се права детета остварују и у којима се та права крше, као и стереотипе у књижевним делима.

Уочава се извесна празнина између издвојених циљева основног образовања и васпитања и циља наставе Српског језика, настала услед ужег одређивања циља наставе наведеног обавезног наставног предмета, а поготово између тих циљева и исхода предмета Српски језик, чак и када одабир исхода извршимо руководећи се блискошћу са основним циљевима образовања и васпитања. Нису јасно одређене исходишне степенице целовитог развоја ученика, његових стваралачких способности и изражавања властитог мишљења; самовредновање, самоницијатива, солидарност, другарство и пријатељство остају у магли конструкција које

² Најзад нешто о спознаји и прихватању људских врлина.

ученика своде на биће од кога се очекује да по завршетку тог-и-тог млађег разреда буде то-и-то, да располаже том-и-том способношћу, уз апстраховање скоро свега што би требало да је у својој пуноћи сливено са исходиштем. Такво усмерење заснива се и на „програмском“ начелу садржаном у делу „Програми оријентисани на исходе и процес учења“ у оквиру *Плана насипаве и учења за њрви циклус основној образовања и васипишања*, у којем стоји да су програми усмерени „на процес и исходе учења, а не на саме садржаје који сада имају другачију функцију и значај“, те да су садржаји „у функцији остваривања исхода који су дефинисано као функционално знање ученика“, при чему се подразумева „да оствареност исхода води ка развијању компетенција“ (ПГл5, стр. 2). Моралност (етичност) и традиција помињу се узгред или у неком „модерном“ облику, карактеристичном за оперативне појмове које употребљава тзв. цивилни сектор. Управо је хришћанство оживело етичку проблематику, уневши у њу „већу висину, ширину и дубину“; хришћанска етика се обраћа слободном човеку, при чему то није слобода „ничим неограничене самовоље“, већ слобода „свезана с нормом дужности“ (Спекторски, 2003, стр. 72–73), а њена вредност се састоји „у делу и живом примеру“; хришћанство „тежи да разоткрије и надвлада зло“ (Спекторски, 2003, стр. 78–79). Нигде помена о ученику као делу заједнице (уместо које се натура безлично „друштво“), ученику као космосу у малом са иманентном тежњом ка савршенству, која се реализује стицањем целосне личности. Потврђује се истинитост мисли да се школа понаша „као институција изван заједнице“ (Бојанин, 2011, стр. 26), у чијим се прокламованим општим циљевима не помиње оно што би требало да буде њен смисао: очување и даље развијање природне радозналости деце, помагање младима да развију „спонтаност размене осећања“, подржавање процеса самоваспитавања деце како би открила „одговорност као мерило слободе и моралности у односима са другима“ (Бојанин, 2011, стр. 70).

Циљ наставе православног катихизиса у основном образовању и васпитању, од када је Уредбом Владе Републике Србије (СГл2) пре двадесет година уведен (боље речено: враћен) предмет *Верска насипава*, прво као факултативни а потом као изборни обавезни предмет, јесте да пружи целовит православно поглед на свет и живот, уважавајући историјски хришћански живот и есхатолошки живот, „при чему се излагање хришћанског виђења живота и постојања света обавља у веома отвореном, толерантном дијалогу са осталим наукама и теоријама у свету, којим се настоји показати да хришћанско виђење [...] обухвата сва позитивна искуства људи, без обзира на њихову националну припадност и верско образовање“ (ПГл6, 10/2004, стр. 71–72). Задаци наставе су дати према очекиваном развијању и изградњи уверења и способности тако да код ученика, како се наводи у *Плану и ѡрограму ѡправославној катихизиса за основну и средње школе*, треба да се: „развије отвореност и однос према Богу као другој и другачијој

личности у односу на нас, као и отвореност и однос према другом човеку као икони Божијој, личности, такође, другачијој у односу на нас“, уз остварење свести о заједници, „развије способност за постављање питања о целини и најдубљем смислу постојања човека и света, људској слободи, животу у заједници, феномену смрти, односу с природом“, омогући обликовање „заједничког живота с другима, успостављањем равнотеже између властите личности и заједнице“, при чему је нужно и помагање у остварењу сусрета са светом и с Богом, „изгради уверење да су свет и све што је у њему створени за вечност, да су сви створени да буду причасници вечног живота, али да се то може остварити само ако човек своју слободу као дар Божији изражава као заједништво са Богом и другим људима“ (Мидић, 2003а, стр. 1).

Закључујемо да су циљ и задаци наставе веронауке у тесној вези, и сагласни са тежњом каква је „афирмирати ученика као субјекта у настави с помоћу његова самосталнога рада и залагања“ (Milovanović, 2011, стр. 387). Уочавамо да је тежиште на целосном развоју личности, запитаности о смислу постојања, окренутости ка вечности и животу који пуноћу добија само у заједници.

Верско образовање подразумева етичност, врлину и доброту. Развојно-сазнајни процес детета био би онемогућен у достижној пуноћи без верског образовања и васпитања. Овде се треба подсетити да је свака етика иначе религиозна, да нема „етике без религије“ и обрнуто – да „нема религије без етике“ (Спекторски, 2003, стр. 17). Морал као „укупност норми понашања које се сматрају апсолутно и универзално пуновредним“ и моралност која се „остварује тежњама личности ка врлини“ (Бојанин, 2009, стр. 128) представљају основну нит људског постојања и чине „евидентном суштину бића у сваком датом тренутку његове егзистенције“, остајући „загонетна за логичку мисао савременог човека“, између осталог, и зато што „претходи људској егзистенцији“ (Бојанин, 2009, стр. 146). И овде топлина осећања и срца, неразлучна од оног дубоко запретеног интуитивног знања до којег се стиже сазнањем иманентним бићу, преузима примат над хладноћом и објективираним операцијама разума. Стога, „тумачење садржаја треба да буде у функцији остваривања васпитнообразовних задатака и циљева“ (Кудурић и Дачић, 2004, стр. 23). Управо зато је дете близу извора правог знања, јер тај извор већ жубори у њему. Дете поседује и урођену могућност прилагођавања динамичком хришћанском начелу које изискује богоугодна дела, пошто вера сама по себи није довољна, и човек је „дужан још да и твори кроз троструку љубав: према Богу, самоме себи и ближњему своме“ (Šobat, 2002, стр. 38).

Примери корелативности и моућности њрожимања наставе српској језика и књижевности и верске наставе

Издавањем одређених циљева основног образовања и васпитања, који се у својој укупности наводе у правилницима о програмима наставе и учења за млађе разреде основне школе, у уводном делу смо направили покушај означавања основе на којој је могуће сагледати и даље развијати корелативност садржаја наставе српског језика и књижевности са садржајима верске наставе. У овом тренутку, корелативност наведених садржаја можемо пре схватити као узајамност са неким елементима сличности него као блискост и сродност, односно подударане. Некадашње прожимање верског учења и хришћанске (православне) етике са наставом свих предмета који се изучавају у основној школи повукло се услед више чинилаца, поготово оних идеолошко-политичких, зарад прокламоване слободе од верске „затуцаности“ и „назадњаштва“ и омогућавања научног сазнања, дакако – неизоставно обојеног идеологијом комунизма и атеистичким погледом на свет.

Увођење Верске наставе као изборног предмета, праћено неприличним спекулацијама и вештачким контроверзама, као да је нахушкало заговорнике проблематичних теорија, самопрокламоване експерте за систем школства и образовно-научног рада и све које одликује фанатизована вера у неверовање (што је прецизна дефиниција атеизма) да направе покушај строгог разграничења садржине наставе „научних“ предмета и садржине Верске наставе. Последице су видљиве у даљем рунирању школског система и његовој отуђености од стварних потреба деце, у апсолутном погубном запостављању правога знања и повлашћивању информације, која „није сазнање“ већ служи „за постизање предности [...] или престижа“, и њоме се „постигу победа и – надмоћ“ (Бојанин, 2011, стр. 49), у прављењу атмосфере неопходности бездушног надметања и превазиђености заједништва и солидарности, у стварању култа престижа, успешности и привилегија при каснијим пријемним испитима, уписима и запошљавању, у стварању „радних навика“ лишених смисла и духа, у представљању ропства ума и душе као највишег степена слободе која је потпуно лишена свести о последичној и пратећој одговорности, у жалосном настојању за стварањем отуђених себичних јединки уместо целовитих личности итд.

Остаје нада и уверење да природна интуитивност и чистота дечје душе, урођено дечје осећање доброг, узвишеног и лепог, жеља за сазнањем праћена радошћу, представљају јаку брану пред бујицом „модерног“ приступа школству, настави и учењу. Без обзира што дете сазнањем још не успоставља заокружени религијски однос, у његовој души је већ садржан „дживљај повезаности људи једним истим осећањем вишег смисла људског постојања“ (Бојанин, 2008, стр. 28), о чему свест добија одређене импULSE и наговештаје. И дете из атеистичке породице је „љубитељ правде

и истине“; има доживљај породичних свечаности, везаних за заједнички догађај у породици, тако да „има основу са којом се може започети верско васпитање у школи“ (Бојанин, 2008, стр. 29).

И поред свих уочених и приказаних мана садашњег школског система у Србији, налазимо везивне корелативне тачке на којима је могуће воспоставити идеју о блискости и сродности наставе српског језика и књижевности и наставе веронауке. Примера ради, у делу једног од прокламованих циљева основног образовања и васпитања наведен је и *развој свесћи о себи, развој стваралачких способности и критичкој мишљења*, а као посебан циљ одређено је и *развијање позитивних људских вредности*, док је задатак веронауке да деца постану свесна учења о смислу који је уткан у све њихове игре, поступке, жеље, хтења, сазнања, напоре да науче школско градиво, у цео њихов дечји свет. Особиту пажњу треба посветити томе да је „посебност Верске наставе [...] у садржајима који се не подвргавају проверавањима научном методологијом“ (Кубурић и Дачић, 2004, стр. 48).

Од првог разреда, када је реч о настави српског језика и књижевности, деца се поступно уводе у доживљавање и разумевање књижевних текстова, при чему у том разреду преовлађује лирика као књижевни род. Много тога што се обухвата појмовима добро, истинито, милосрдно, скромно, чисто, усрдно и лепо може се наћи у стваралаштву аутора чији су радови обухваћени у лектури и читанкама: Јован Јовановић Змај, Десанка Максимовић, Бранко Ћопић, Душан Радовић, Стеван Раичковић, Љубивоје Ршумовић и др. Њихове, пре свега, песме одликују занимљивост, шаливост примерена дечјем узрасту и лепота језика и израза, а то није у опреци са врлинама које истиче веронаука. Радост доживљавања, учења и сазнања потребно је уприличити посебно ученицима првог разреда, иако је ту на првом месту постављен захтев за описмењавање ученика. У том смислу, од велике користи су народне приче, бајке и басне. Ипак, у текстовима изабраним за лектуру и читанку у првом разреду готово да нема ниједног са изворном хришћанском тематиком и појмовима (делимичан изузетак представља народна прича *Свети Сава и ђаци*, више због пратећих објашњења уз обраду приче него због самог њеног садржаја).³

Истовремено, ученици првог разреда који су се определили за изборни предмет Верска настава – Православни катихизис, у оквиру посебних тема, поред осталог, стичу основна знања о Богу и човеку као бићима заједнице, о томе да се кроз односе љубави остварује јединство и да не

³ Претходних година је у школској лектури и читанкама више издавача била заступљена народна песма *Божји шћайом баџа*, већином са неадекватним објашњењима уз текст (уз то, у изворном облику назив песме и одговарајући стихови гласе *Божји, Божји баџа*, где глагол *баџајти* значи „корачати“, а не „ударати“, који смисао добија употребом речи *шћай*).

можемо једни без других, да је Бог створио свет из љубави, да заједница са Богом почива на љубави, да је права радост чинити добро ближњима и да се права љубав показује делима, стичу елементарна знања о Христовом страдању и Васкрсењу, као и о Светом Сави, упознају Христово учење као учење о љубави и праштању, сазнају да у заједници са Богом учествујемо *слободно*. Пошто ученици у првом разреду тек уче да читају и пишу, отуда и већа одговорност вероучитеља и наставника разредне наставе да се изврши адекватна корелација. За сваку лекцију дати су полазни текстови који ученике уводе у свет врлине спознаје Истине. Наставне јединице су добиле име које деца јасно разумеју и схватају, попут причешћа, себичности, љубави и других. Оваква тврдња о прилагођености наслова осликава се и у формулацијама као што је и пријатељство: „Треба чувати и продубљивати пријатељство са људима, јер тиме смо и Божији пријатељи. Једино апостоли знају ко је прави Син Божији – Христос и зато њима треба веровати“ (Мидић, 2003δ, стр. 9). Истакнута је корелација са Српским језиком и књижевношћу на првом месту (ПГл7, стр. 175), али и са предметима/модулима: Свет око нас, Ликовна култура, Музичка култура, Народна традиција и Грађанско васпитање (иста корелација односи се и на верску наставу у другом разреду).

Такође, прича *Два друја* Лава Толстоја, предвиђена школском лекцијом, пружа могућност за спознају суштинске вредности правог другарства и спремности за помагање у невољи, и то на посредан начин, на основу негативног примера. Исти мотив, само на основу позитивног примера, постоји и у народној причи *Голуб и ичела*. Спремност за помагање можемо сагледати и у народној причи *Деда и реја*, а уз то и заједништво, слогу, делотворност заједничког труда, као и једнакост (ПГл1, 10/2017, стр. 4).

Ученици другог разреда у оквиру програма/предмета Верска настава – Православни катихизис, обрадом више тема / наставних јединица стичу разумевања и сазнања о крштењу, цркви као заједници са Богом, учешћу у литургији као остварењу заједнице са Богом заснованој на слободи, литургији, Светом Сави као нашем првом архиепископу, причешћу, значају Христовог васкрсења, и бивају подстакнути да воле природу и друге људе, и да у свим људима виде пријатеље Божје. Ученик добија јасне смернице и поуке о заједници: „Ми, људи слаби смо и нисмо у могућности сами да ступимо у заједницу с Богом. А без заједнице с Богом не могу живети ни људи, ни природа“ (Мидић, 2003в, стр. 11).

У школској и домаћој лектури из *Пројрама за друја разред* постоје три текста са хришћанском тематиком (ПГл2, 16/2018, стр. 49). То су: 1) народна прича *Свети Сава, ошац и син* (са мотивима поштовања према родитељу, етичности у говору и поступању и смерности). У читанци Завода за уџбенике из 2019. године дато је за узраст сасвим одговарајуће објашњење значења и симболике крсног знака, као и поштовања пете

Божје заповести: Поштуј оца свога и матер своју, да ти добро буде и да дуго поживиш на земљи (Библија, 2005); 2) народна прича *Свети Сава и оцац и мајка са малим дејетом*. У Програму је дата алтернативно са претходном народном причом, тако да ни у једној читанци нису заступљене обе приче, у наведеној народној причи спојене су хришћанске поруке и савети из свакодневног живота, уз посебну поуку о односу доброте и врлине, са једне, и среће, са друге стране, при чему срећа не долази као случајност, већ последично; 3) народна приповетка *Седм њруиова*. У њој је приказана снага међусобне слоге и љубави, благост и етичност у говору и поступању, са приказом супротног примера и уз очеву поуку, тако очигледну да може бити инспиративна за креирање адекватне дидактичко-методичке апаратуре. Није јасно зашто је из лектире избачена раније заступљена народна јуначка песма *Марко Краљевић и орао* са симболичким приказом доброчинства, милосрђа, спремности за помагање у невољи и поштовања (ПГлб, 10/2004, стр. 5).

Програм наставе и учења за трећи разред у предмету Српски језик, област књижевности, предвиђа садржаје за школску и домаћу лектуру, у оквиру које су текстови сврстани у пет категорија: лирска поезија, епска поезија, проза, драмски текстови, као и популарни и информативни текстови (ПГлз, 5/2019, стр. 7). У оквиру лирске поезије заступљена је *Химна Светоме Сави* са више него познатим мотивима љубави, светитељства, славе, благослова, захвалности, јединства, заједнице у Богу, молитве. Епска поезија заступљена је са две песме о Марку Краљевићу као главном јунаку, од којих је *Марко Краљевић и бег Костадин* она у којој се лако уочавају мотиви блиски веронауци и хришћанској тематици уопште, уз то блиски и примерени узрасту. Надамо се да ће многе генерације будућих ученика трећег разреда, на примеру Марковог побратима кога Марко основано прекоревала, моћи да извуку поуку да се нечовештво и сагрешење не врше само према другима, него и према самоме себи. Част, господство и „дочекање“, онако како их схвата надмени уживалац господске раскоши, брзо се у стварности преокрећу у своју огреховљену супротност – бешчашће, нискост и нечовечно поступање. У овој песми су сливене бројне хришћанске етичке вредности и врлине са узвишеним осећањем интуитивно-естетског. У пратећој апаратури читанки, уз неопходна објашњења, било би неопходно да се постави питање шта ученик очекује да ће урадити бег Костадин после прекора који му је побратим Марко упутио, да ли је спреман на искрено покајање због учињених сагрешења и хоће ли у будућности променити свој однос према намерницима и незваним гостима, старим осиромашеним господарима и новим богаташима, а пре свега према оцу и мајци.

Хришћанску етичку поучност поседује народна приповетка *Свети Сава и сељак без среће*, кроз лако схватљив науку да се срећа налази у

самоме човеку, ако је он пријемчив за савете и поруке „паметних старих људи“, те да се у облику уочљивих видова суштинске среће јављају „рад, ред, поштење, добро здравље, миран, леп и задовољан живот, умереност и чистота“. Лик малог Растка на уметнички начин приказан је у тексту Светлане Велмар Јанковић *Злајино јајње*, чији су одломци заступљени у читанкама за трећи разред. Поука да се вером, поверењем и пуним поуздањем побеђује страх и малодушност, и придобијају они који су претходно представљали извор страха и велику претњу, уз мотиве и симболе, пре свега, златног јагњета, али и великог сивог вука, бивају лако прихваћени од ученика овог узраста услед занимљиве приче и уметничке вредности уткане у овај текст.

Што се тиче Верске наставе – Православног катихизиса у *Пројраму за трећи разред*, увидом у циљеве и исходе са аспекта корелације, поред осталог, закључује се да ученици треба да стекну могућност да разумеју природну везу човека са свиме што је Бог створио, те да се права слобода изражава кроз љубав према другим људима, природи и Богу, пошто је и Бог створио свет из љубави: „Све што је Бог Отац створио живеће вечно, зато што Он неизмерно воли свет, јер га је створио у Христу и за Христа, кога највише воли“ (Мидић, 2003г, стр. 3), да стекну основ за разумевање да се лични однос са Богом остварује кроз служење Богу и ближњима, да се на литургији молимо за спасење целог света и да је љубав Христова према нама толика да је Он дао свој живот за нас и васкрсао да победи смрт за нас, да имају могућност да разумеју да је човек позван од Бога да брине о природи и да је одговоран за њено очување. Предвиђена је корелација са Српским језиком и књижевношћу, као и са предметима/модулима: Математика, Познавање природе и друштва, Музичка култура, Ликовна култура и Грађанско васпитање (ПГл8, стр. 270–271).

Враћамо се на програмски садржај у области књижевности за предмет Српски језик да бисмо на примеру издвојеног књижевног дела потцртали корелативност и прожимање са очекиваним исходима Верске наставе, посебно у делу љубави, спасења, васкрсења, слободе и очувања природе. Много тога поучног, са елементима вере и хришћанског учења, поседује ауторска бајка Оскара Вајлда *Себични џин*. Без деце која би се ту играла врт Џина је опустео. Умртвљеним вртом завладала је постојана зима и њени „изасланици“ Снег, Мраз, Северац и Град, а пролеће, лето и јесен су га заобилазили. Било је довољно да се деца ушуњају у врт и запоседну свако по једно дрво да се цела природа у врту пробуди. Овде налазимо директну везу са веронауком и њеним учењем о личности као носиоцу постојања природе, сједињењу тварне и нетварне природе у Христовој личности, заједници створене природе са Богом. Ганут и обасјан радошћу сазнања, Џин је од злог себичњака постао добра особа испуњена љубављу и врлином да би право просветљење доживео као већ остарео и онемоћао,

повратком малишана коме је давно, уплаканом, помогао да се попење на дрво; дечакови дланови и стопала сада су били прободени клиновима, а на Џинову љутњу због тога одговорио је да су то „ране љубави“ и повео Џина у свој врт – Рај.

Детаљнији приказ овог дела дајемо да бисмо потцртали важност правих објашњења и адекватне дидактичко-методичке апаратуре која би требало да прати овај упечатљив, емоцијама и симболима испуњен текст. На основу увида у три читанке различитих издавача, Фреске, Клета и Логоса, уочава се олако пропуштена прилика да се текст расветли са преовлађујуће верске и етичке стране. Издавач Фреска то је учинио на прави, узрасту примерен начин; његова читанка (Јоксимовић, 2019) садржи адекватна питања за ученика, која треба да га побуде на проживљавање текста и размишљање о смислу прочитаног (Због чега се Џин променио? Какав је постао? Да ли је завршетак ове бајке тужан или срећан? Шта мислиш, ко је заправо мали дечак? Да ли би метеоролози могли да дају временску прогнозу у Џиновој башти? Да ли се Џин променио због лепог времена, или се време пролепшало због његових лепих поступака?). У облику посебног прилога дат је краћи текст о хришћанству, Светом Тројству, садржини највећих хришћанских празника Божића и Васкрса, уз објашњење ко је заправо дечак чији је лик описан у овој ауторској бајци. Сасвим је јасно да речени издавач, руководећи се истином и потребом ученика за правим сазнањем, није покушао да прикрије праву садржину и поуке текста. То није случај са читанкама издавача Клет и Логос.⁴ У богато опремљеним читанкама ова два издавача скоро да не постоји ни назнака, односно питање о томе кога представља мали дечак чији су дланови и стопала прободени клиновима, а камоли краћи текстови о хришћанству, врлини, Исусу Христу. Истине ради, у Клетовој читанци (Жежељ, 2019) макар стоји право питање са претходним устврђењем (Џин је учинио велики грех када је забранио деци да се играју у његовој башти. Ко је Џину дао шансу да искупи свој грех?). Аутор је дао предност навођењу детета да замисли да је џин (уз објашњење ко су џинови, шта их одликује и како се махом приказују у бајкама) у односу на неопходност објашњења о малом дечаку, његовој улози, његовом доласку у истом облику после много протеклог времена, његовим ранама, вери, религији, природи греха, важности покајања, врлини као правом богатству. У Логосовој читанци (Станковић Шошо и Костић, 2020), у питањима и пратећим деловима, нема ни помена малог дечака, његовог значаја и улоге у Џиновом преобраћењу, заједничком одласку у његов врт; аутори су оценили да је важније објашњење појмова *йрийоведане* и *ойис* уз краће примере из текста.

⁴ Куриозитет представља околност да су сва три издавача, по свој прилици, у крајњем власништву једног издавача.

У тексту Бранка В. Радичевића *Прича о дечаку и Месецу* преовлађује естетска црта, али је присутна и поука о томе шта бива са онима који одступају од основних хришћанских врлина, а шта са онима који стекну праву спознају и определе се за богоугодни пут „сатирања беде по свету“.

Програмом је предвиђен и „избор из илустрованих енциклопедија и часописа за децу о значајним личностима српског језика, књижевности и културе /Милева Ајнштајн, Михаило Пупин/“ (ПГЛЗ, 5/2019, стр. 7). У читанкама је ранијих година био заступљен одговарајући одломак из аутобиографске књиге *Са њашињака до научењака*; у питању су читанке издавача: Завод за уџбенике (Милатовић, 2010), Креативни центар (Маринковић и Марковић, 2009), Едука (Јовић и Јовић, 2010). Данас се махом ученицима пружају биографски подаци о чувеном научнику, понегде се указује на велику улогу коју је имала Михаилова мајка у његовом животу и односу према животу уопште, а сасвим ретко се наводи одломак из његовог дела који буди узвишена верска и естетска осећања. Светао пример овога пута даје издавач Логос (у читанкама претходно поменутих издавача, Фреске и Клета, нема одломка); поред занимљивости да су мањи кратер на Месецу и мала планета откривена 2001. године названи његовим именом, аутори су се определили за одломак из Пупинове аутобиографије. Додуше, у овом одломку нема слике звоника цркве, друјања звона, подсећања на читање апостола у детињству, молитве, паљења свећа у цркви, нити гледања на материнску љубав и љубав према мајци као на „најлепше поруке божанства људима на Земљи“ (одломак *Први њуџи њоново у Игвору*, читанка Завода из 2010), али зато бар има делова у којима се истиче улога мајке у Пупиновом описмењавању и духовном расту, и њене речи о још једном пару очију „за читање и писање“, о знању као светлости и златним лестицама „преко којих се иде у небеса“, о томе да над малим Михаилом „бди дух Светог Саве“, о мајчином сну у којем Свети Сава полаже руку на главу њеног сина и саопштава јој потребу да њено чедо треба да „пође у свет“ (Станковић Шошо и Костић, 2020).

Програмом за четврти разред из области књижевности такође су предвиђени садржаји за школску и домаћу лектуру. Са становишта текстова који садржински омогућавају корелацију, у категорији поезије заступљена је народна песма *Јетрвица адамско колена*, у којој су на узвишен начин приказани (за ученика лако разумљиви) мотиви милосрђа, племенитости, човекољубља, пожртвовања, добротинства, саосећања, снаге вере и љубави којом се побеђују несрећа и очајање. Међу прозним делима запажена је народна приповетка (легенда) *Најбоље задужбине*, која поучава да су задужбине сачињене добрим делима много вредније од оних које се подижу новцем, јер је у њих уложен лични самопрегор, трпљење и одрицање од угодности. Друштво јој прави још једна изузетна народна приповетка, *Вештар и сунце*, која се у претходним годинама обрађивала у

трећем разреду; у њој се, кроз симболично надметање хладног и свирепог Северца и топлог Сунца, приказује снага милости и доброте и њихова суштинска премоћ над љутњом, бесом и силом.

Хришћанском тематиком одише и текст Светлане Велмар Јанковић *Стефаново дрво* (као одломак – засебно поглавље бајковитог садржаја из *Књије за Марка*). У овом одломку велича се вредност унутарње спознаје, као и предност сазнања и врлине над охолошћу и нечовечношћу. Део о поверавању (исповести) Стефановом пред дрветом и брадатим патуљком може да збуни, но и уметничка слобода је дата од Бога, баш као и природа.

Естетски елементи преовлађују у неким делима у којима можемо наћи назнаке и одблеске хришћанских постулата и верског утемељења. Међу њима се издваја бајка *Ружно љаче* Ханса Кристијана Андерсена са мотивима трпељивости, скромности, смерности, чистоте ума и срца које неочекивана срећа не доводи у стање гордости и охолости.

Упознавши се са предвиђеним циљевима и очекиваним исходима у вези са обрадом тема у оквиру програма за четврти разред, на предмету Верска настава – Православни катихизис, увиђамо настојање да ученици: развију свест да је све створено да постоји у заједници са Богом и да смо у Цркви позвани на живот у заједници, уоче да Христос зове *све људе* у заједницу са Њим, препознају Живот Вечни као Божји дар, схвате грех као промашај циља и самољубље као извор греха који је последица одсуства праве љубави, уоче шта су врлине у смислу прихватања Божје воље и увиде да без врлина нема љубави, те да је само врлинама (које нам нису дате, већ се за њих морамо трудити и потом их развијати и усавршавати) могуће остварити љубав са Богом и људима. У уџбенику за четврти разред основне школе огледа се нераскидива веза човека с Богом, где ученици имају јасну генезу стварања света као и значај заједнице човека и Бога. Ученицима се предочава да је Бог остварио заједницу са природом преко човека: „Иако је свако створено биће Богу драго јер га је Бог из љубави створио, Бог је изабрао између свих створења човека да с њим, а преко њега и са осталом природом, оствари слободну заједницу, заједницу личности и да тако у заједници с Богом смртна природа постане бесмртна“ (Мидић, 2005, стр. 9). Предвиђена је корелација са истим предметима као за трећи разред (ПГл8, стр. 327).

Закључна разматрања

Закључујемо да елементи корелативности између садржаја наставе српског језика и књижевности и садржаја верске наставе свакако постоје. Они су посебно уочљиви на примеру текстова предвиђених за садржаје школске и домаће лектире у оквиру програма наставе и учења за предмет

Српски језик у трећем разреду основне школе. Упоређивањем са циљевима и исходима верске наставе, уочавамо директну корелативну везу народне песме *Марко Краљевић и деј Косџадин* и ауторске бајке *Себични цин* са настојањем да ученици схвате извор, природу и последице греха, као и повезаност врлина са љубављу, без обзира што је то настојање садржано у оквиру програма православног катихизиса за четврти разред. Корелативност је, дакле, могуће запазити и када је реч о садржајима наставе оба предмета у различитим разредима, што је и разумљиво, пошто сагледавамо универзалне и непролазне вредности. Простори ова два предмета нису ограђени високом оградом која онемогућава приступ ономе другом. Свако повлачење раздвајајуће линије било би погубно са становишта целовитости личности и знања. Покушај да се из личности Светог Саве избаци све што је окренуто вери и Богу и да му се остави само просветитељска улога, на шта је храбро и надахнуто указивао Свети Јустин Ђелијски, није уродио плодом. Управо је Свети Сава луча која осветљава све оно узвишено, добро, истинито, племенито, храбро, истрајно, надахнуто, испуњено врлинама и љубављу, што може да буде прави пример прожимања двеју настава.

Са друге стране, као да неки појмови нису пожељни из угла аутора читанки које се користе у настави Српског језика. Чак и када претежна садржина заступљеног текста изискује адекватне напомене и објашњења у пратећој дидактичко-методичкој апаратури, прибегне се или штуром осврту или објашњењу мање битних делова текста. Ако негде и промакне реч *Бој*, право објашњење изостаје или је крајње сведено. Као да о Савршеном, Узвишеном, Вечном, Бескрајном може истинито да се пише и говори без помињања Бога. Зато и упућујемо на „дефиницију“ Бога у књизи *Вера светих*: „Бог је дух, неограничен, непроменљив, недостижан, вечан, беспочетан и бескрајан. Бог је савршено свет, савршено добар, савршено праведан, савршено истинит, савршено слободан, премудар, свезнајући и сам себи довољан“ (Велимировић, 2014, стр. 371). С обзиром на то да деца „ништа неће примити здраво за готово“ (Крстић, 2012, стр. 198), да у доби од 7 до 11 година траже очигледне доказе и логичка објашњења, нужно је да на прави начин „васпитавамо децу за вредности“, да их од „вредности“ савременог друштва као што је „такмичарски дух, односно дух конкуренције“ (Крстић, 2012, стр. 200–201) макар предлогом усмеримо да сагледају и усвоје „визију и напор у изградњи друштва солидарности“, при чему се солидарност означава „као искрено залагање хришћана за све оне који су на било који начин угрожени“ (Крстић, 2012, стр. 204–205).

Литература

- Библија, *Свето писмо старој и новој завети*. (2005). Шабац – Ваљево – Београд: Глас цркве.
- Бојанин, С. (2008). *Под дрвеном сазнања добра и зла*. Бања Лука: Видици.
- Бојанин, С. (2009). *Гордијев чвор младости*. Ковиљ – Врњци: Манастир Ковиљ – Братство Св. Симеона Мироточивог.
- Бојанин, С. (2011). *Тајна школе*. Београд: Одбор за верску наставу Архиепископије београдско-карловачке.
- Велимировић, Н. (2014). *Вера светих*. Шабац: Манастир Св. Николаја Соко.
- Жежељ, Р. (2019). *Искрице речи: Читајка за српски језик за трећи разред основне школе*. Београд: Klett.
- Јовић, М. и Јовић, И. (2010). *Читајка за трећи разред основне школе*. Београд: Едука.
- Јоксимовић, С. (2019). *Читајка за трећи разред основне школе*. Београд: Фреска.
- Крстић, З. (2012). *Православље и модерност*. Београд: ЈП Службени гласник.
- Кубурић, З. и Дачић, С. (2004). *Методика верске наставае*. Нови Сад: ЦЕИР.
- Маринковић, С. и Марковић, С. (2009). *Читајка за трећи разред основне школе*. Београд: Креативни центар.
- Мидић, И. (2003а). *Православни катихизис: приручник за наставнике основних и средњих школа*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. Преузето са: <https://veronauka.sabornost.org/udzbenici-pravoslavnog-katihizisa>
- Мидић, И. (2003б). *Православни катихизис за први разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. Преузето са: <https://veronauka.sabornost.org/udzbenici-pravoslavnog-katihizisa>
- Мидић, И. (2003в). *Православни катихизис за други разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. Преузето са: <https://veronauka.sabornost.org/udzbenici-pravoslavnog-katihizisa>
- Мидић, И. (2003г). *Православни катихизис за трећи разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. Преузето са: <https://veronauka.sabornost.org/udzbenici-pravoslavnog-katihizisa>
- Мидић, И. (2005). *Православни катихизис за четврти разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. Преузето са: <https://veronauka.sabornost.org/udzbenici-pravoslavnog-katihizisa>
- Милатовић, В. (2010). *Читајка за трећи разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- ПП1 – Правилник о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања. *Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 10/2017, 12/2018, 15/2018, 18/2018, 1/2019, 2/2020. Преузето са: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/pg/ministarstva/pravilnik/2017/10/1/reg>
- ПП2 – Правилник о програму наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања. *Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 16/2018, 3/2019, 5/2021. Преузето са: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/pg/ministarstva/pravilnik/2018/16/3/reg>

- ПГл3 – Правилник о програму наставе и учења за трећи разред основног образовања и васпитања. *Службени гласник РС – Просвејни гласник*, бр. 5/2019, 1/2020, 6/2020. Преузето са: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/pg/ministarstva/pravilnik/2019/5/3/reg>
- ПГл4 – Правилник о програму наставе и учења за четврти разред основног образовања и васпитања. *Службени гласник РС – Просвејни гласник*, бр. 11/2019, 6/2020, 7/2021. Преузето са: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/pg/ministarstva/pravilnik/2019/11/1/reg>
- ПГл5 – Правилник о изменама и допуни Правилника о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања. *Службени гласник РС – Просвејни гласник*, бр. 2/2020. Преузето са: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=7cb1d37c-1c00-4664-9fdf-b637286e6d32>
- ПГл6 – Правилник о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања. *Службени гласник РС – Просвејни гласник*, бр. 10/2004, 20/2004, 1/2005, 3/2006, 15/2006 (др. правилник), 2/2008 (др. правилник), 2/2010, 7/2010, 3/2011 (др. правилник), 7/2011 (др. правилник), 7/2011 (др. правилник), 1/2013, 4/2013, 14/2013, 5/2014, 11/2014, 11/2016, 6/2017, 12/2018. Преузето са: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/pg/ministarstva/pravilnik/2004/10/2/reg>
- ПГл7 – Правилник о изменама Правилника о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања. *Службени гласник РС – Просвејни гласник*, бр. 11/2016. Преузето са: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=bdb11f3d-d5ec-46f4-a082-b933535ee716>
- ПГл8 – Правилник о изменама Правилника о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања. *Службени гласник РС – Просвејни гласник*, бр. 11/2016. Преузето са: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=bdb11f3d-d5ec-46f4-a082-b933535ee716>
- СГл1 – Закон о основама система образовања и васпитања. *Службени гласник РС*, бр. 88/2017, 27/2018 (др. закони), 10/2019, 6/2020, 129/2021. Преузето са: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2017/88/1/reg>
- СГл2 – Уредба о организовању и остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи. *Службени гласник РС*, бр. 46/2001. Преузето са: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2001/46/1/reg>
- Спекторски, Е. (2003). *Хришћанска еџика*. Врњачка Бања: Братство Св. Симеона Мироточивог.
- Станковић Шошо, Н. и Костић, М. (2020). *У свећу речи: Чийанка за њрећи разред основне школе*. Београд: Логос.

Milovanović, B. (2011). Ostvarivanje odgojnih zadataka u nastavi vjeronauka u osnovnoj školi. U: Z. Primorac (ur.), *Suvremena znanost i vjera* (365–372). Mostar – Ljubljana: Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru – Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Šobat, S. (2002). *Nauka hrišćanska: za maloljetnu dječicu Pravoslavne istočne crkve*. Zagreb: Eparhijski upravni odbor.

Boško Lj. MILOVANOVIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica

Faculty of Teacher Education, Prizren – Leposavić

Correlativity of Serbian Language and Literature and Religious Teaching Contents

Summary

The educational system needs to be based on the development of personality and realization of its integrity. Therefore, by analysing and comparing the curricula of the two subjects – Serbian Language and Literature and Religious Education – in junior grades (1–4) of primary school, we ascertained certain common goals and identified the elements which facilitate their realization and those which make it difficult. We observed the need for a stronger connection between the set goals and the expected outcomes of learning in the curricula of the two subjects, and education in general, with special focus on achieving and nurturing freedom, as well as ethical values and virtues. We exemplified the importance of didactic-methodical apparatus in teaching reading and text analysis by using a fairy tale *Selfish Giant* by Oscar Wilde.

Keywords: teaching of Serbian language and literature; religious education; correlativity; coursebooks for junior grades; didactic-methodical apparatus.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).